

הילדה המוחרמת אביה (קאיפו כהן) ואמה, ניצולת השואה (גילה אלמגור), מצפות לשווא לבואם של ילדי המושבה למסיבת יום ההולדת של אביה בסרט "הקיץ של אביה". החרם מסב נזק נפשי כבד בשל פגיעתו בצורך האנושי בקשר חברתי, בהערכה עצמית ובשליטה בחיים.

לקהילה היהודית
הגלותית לא היה
הכוח להרוג, או אפילו
רק לאסור, אבל היא
שיכללה תחליף לא
פחות אפקטיבי: החרם

ללכתמי ולהרגיש מת

יה זה מעמד מעורר חלחלה.

הקהילה כולה מילאה את בית הכנסת מפה לפה. כל אחד אחז נר שחור, שרק העצים את הקדרות הנפשית שמן הסתם שרתה כבר על הציבור. משהשתררה דממה באולם בקע מתוך האפלולית קול שופר, ומיד אחריו נשמעה מלפני ארון הקודש הפתוח הכרזה, לעתים בידי אדם שחיבק אגב כך ספר תורה: "פלוני מוחרם". עם שמיעת ההודעה כיבו הכול את נרותיהם ונפנו מתוך הדממה והאפלולית איש לדרכו, תוך שהם מברכים על שמצבם אינו כמצבו של האיש שמעכשיו יהיו הכול אסורים במגע איתו, ואף מחויבים ביריקה על הארץ אם ייתקלו בו.

מצמרר ככל שהיה מעמד ההכרזה, החרם עצמו - אחד המוסדות הייחודיים והמובהקים של הגלות - היה אכזרי שבעתיים. על המוחרם נאסר להתרחק, להתגלח ולהסתפר, אסור היה להתקרב אליו כדי דל"ת אמות, ובמקומות ובזמנים מסוימים נאסר עליו להיכנס לבית הכנסת; אסור היה לקבור אותו בקבר ישראל, ואף למול, לחנך או להשיא את ילדיו. החרמות המפורסמים שהוטלו באמסטרדם על ברוך שפינוזה ואוריאל דה-קוסטה הסתמכו על תקנות מפורטות.

חברה

ד"ר יאיר אלדן הוא עמית מחקר ומלמד בתוכנית "מלמדים" במכון שלום הרטמן. ספרו **נידוי, מוות ואבלות** ייצא לאור בקרוב בהוצאת רסלינג.

החרם והנידוי יושמו
כבר ביוון העתיקה כלפי
מי שנחשד בכוונה
להפוך לדיקטטור,
והאנתרופולוגיה
מלמדת על שימוש
נרחב בהרחקות
חברתיות בקרב חברות
שבטיות בתור סנקציות
כלפי מי שאינו מקבל
את סמכות זקני השבט
או את הקונבנציות
החברתיות. גם אצל
בעלי חיים ידועות
תופעות של נידוי, אם
בעקבות מאבקי כוח
ואם כחלק ממלחמה
על משאבים.

בין השאר, הן אסרו על המוחרם להיכנס לבית הכנסת,
לקבל שירותי דת מן הקהילה ולבוא במגע עם חברה.

מוסד החרם לא נולד עם צאת היהודים לגלות. אדרבא,
הוא אינו ייחודי לתרבות ישראל, או אפילו למין האנושי.
אבל עם אובדן הריבונות היהודית הוא השתכלל והפך
לחלק מן ההוויה הגלותית, זו שאבות הציונות קיוו
שתיעלם עם שיבת היהודים לארצם. על המידה שבה
הישראליות החדשה השתחררה מן הגלות אפשר
להתווכח, אבל קשה יותר להתעלם מנוכחותה של
מנטליות החרם, שהולידו מאות שנות חיים בצלו של
המוסד הבעייתי הזה, בחברה הישראלית.

לא המצאה יהודית

החרם והנידוי היו ידועים כבר ביוון העתיקה, שם היה נהוג
משפט החרסים, או האוסטרכיזם - פרוצדורה שבסופה
הצביעו הבוחרים באמצעות הרמת חרס בעד הגלייתו
של עשיר או אציל שנחשד בכוונה להפוך לדיקטטור.
גם האנתרופולוגיה מלמדת כי חברות שבטיות מרבות
להשתמש בסוגים שונים של הרחקות חברתיות, מנזיפה
ועד הגליה, בתור סנקציות נגד מי שאינו מקבל את
סמכותם של זקני השבט או את הקונבנציות החברתיות.
גם אצל בעלי חיים - בין השאר אריות, זאבים וקופים -
ידועות תופעות של נידוי, אם בעקבות מאבקי כוח ואם
כחלק ממלחמה על משאבים.

סוגים אלו ואחרים של נידוי הידועים לנו ממדעי החיים,
החברה והמדעינה, שונים כולם מן החרם שהתפתח בגלות
היהודית, שבה נוצר צורך בכלי שלטוני ייחודי שישמש
לא השלמה, אלא תחליף לכלים שלטוניים העומדים
לרשותם של משטרים רגילים.

ביהדות הוטלו חרמות עוד קודם לחורבן הבית. למשל,
במסכת עדיות במשנה (משנה ה, הלכה ו) מסופר על
אליעזר בן חנוך, "שפיקפק טהרת ידיים, וכשמת שלחו
בית דין והניחו אבן על ארונו. מלמד שכל המתנדה ומת
בנידויו - סוקלין את ארונו", ועל עקביא בן מהללאל,
שסירב לחזור בו מארבעה דברים שחלק בהם על
חכמים, "ונידוהו, ומת בנידויו, וסקלו בית דין את ארונו".

אלא שלמרות קדמותו של החרם בהלכה, ככל שעידן
הריבונות היהודית שקע בעבר הרחוק, והצורך בתחליפים
לסנהדרין ולכוח שיטור נעשה דוחק יותר, כך הלך
מוסד זה והשתכלל. מה שהחל בימי התנאים כאמצעי
לשמירת אחדות השורות בין החכמים לבין עצמם,
הפך בתקופת רבן שמעון בן גמליאל השני למכשיר
פוליטי לביצור מעמדו של הנשיא, ובתקופת האמוראים
למכשיר חברתי, שנועד להעניש אנשים רגילים על
פגיעה במוסר או בחכמים. התפתחותו של מוסד ההדרה
הולידה הבחנה בין נידוי, שהוא קל יותר, ובין חרם, הכולל
איסור תלמוד תורה ומלאכה. בגלות בבל התרחבה חלולת
החרם מענייני ירושות וכשרות גם לתחומי ממונות ונזיקין,
ובראשית ימי הביניים נוסף האיסור לצרף את המנודה
לדימון ולמניין - חידוש שאצל חז"ל אין לו זכר.

החרפתו של החרם מימי חז"ל עד לסוף ימי הביניים

לא הייתה עקבית לגמרי. הנופך המאגי אמנם היתוסף
בימי הביניים, אבל חז"ל, דווקא בכך שאפשרו למנודה
להצטרף למניין, השפילו אותו עוד יותר משום שהם
התירו את פעילותו בחברה, ובכך גרמו לו לחוות את
"מותו" שוב ושוב, בכל פעם שהוא בא במחיצתם של
אלה שאפילו לא צירפו אותו לדימון על האוכל.

מכל מקום, הנידוי הפך מעניינה הפנימי של האליטה
האינטלקטואלית לעניינה של הקהילה כולה. זו הבינה
שמה שהנהגה היהודית לא יכולה לעולל באמצעות
שוטרים, חיילים וגרדומים שלא עמדו עוד לרשותה,
היא יכולה לעולל באמצעות החרם - מעין בית סוהר
בלי מנעול, שהנידונים הפכו בו למעין מתים מהלכים.
ואכן, רבות מתוך עשרים-וארבע העילות לחרם שמנה
הרמב"ם (משנה תורה, הלכות תלמוד תורה ו, יח) -
מהמכשיל את העיוור ומי שיש ברשותו "דבר המזיק כגון
כלב רע", ועד המוכר קרקע לנוי והקורא לחברו עבד
- נועדו לאפשר את החיים המשותפים. לצד העילות
החברתיות היו גם עילות דתיות: מזלזול בדברי תורה
וביזוי חכמים, ועד המזכיר שם שמיים לבטלה והעושה
מלאכה ערב פסח אחר חצות. סנקציות אלה תפקדו
כדבק קהילתי וכמכשיר לשמירה על יציבות חברתית,
והעניקו כוח פוליטי לבעלי הסמכות להטלת החרם -
הרבנים.

כאלף ומאתיים שנה חלפו מאז הוטל החרם על עקביא
בן מהללאל ועד היום שהרמב"ם מנה בין העילות לחרם
את "המחשב שנים וקובע חודשים בחוצה לארץ" -
מעשה שלא עלה על הדעת בימיו של עקביא, כאשר בית
המקדש עמד על תלו והסנהדרין משלה מתוכו באורחות
החיים היהודיים בלא עוררין. ואכן, החרם התפתח יחד עם
הגלות. לשיא עוצמתו ותפוצתו הגיע מוסד זה בתקופת
הגאונים ובימי הביניים, כאשר חומרותיו התרבו ושכיחותו
גברה. היחלשותו ההדרגתית החלה בראשית העת
החדשה, כאשר זמנים חדשים העמידו חלופות חברתיות
שלראשונה העצימו את הפרט והחלישו את הקהילה.
השימוש התכוף בחרם בקהילה הספרדית באמסטרדם
של המאה השבע-עשרה שיקף אפוא את המפגש בין
קהילה חזקה שביססה את סמכותה על מסורת העבר,
ובין פורקי עול שכבר קיבלו השראה מרוחם של זמנים
חדשים. ייתכן שאף פרנסי הקהילה עצמם כבר הבינו
שהזמנים השתנו, כאשר הבחינו בין חרם דתי מקיף ובין
חרם שהסתפק בשלילת זכויות קהילתיות. כך או כך,
במאה השמונה-עשרה ניכרה ירידה בשימוש בחרם,
וההתעלמות מסמכותה של הקהילה גברה.

עוצמה, אכזריות, נזק

המרכיבים החווייתיים והמאגיים העזים של טקס הטלת
החרם, מפתחת ארון הקודש ותקיעת השופר ועד
הדלקת הנרות השחורים, התפשטו בימי הביניים, ונועדו
להטיל אימה. כאילו לא היה די בעצם ההדרות שכלל
החרם, היו גם כתבי חרם רשמיים, שכללו קללות נמרצות
כמו: "ארור הוא בכל דרכיו וארור הוא בכל מעשיו, אל
אלהי הרוחות לכל בשר הכניעהו והשחיתהו והכריתהו,

הכרזת חרם בישראל, 2006. במקרה אחר, קבלן מנתיבות שהוחרם על ידי בית הדין הרבני בבאר שבע התקשה למצוא מניין לומר בו קדיש על אמו.

י"מלא תשס"ז

כס"ד

חרם ונידוי

אנו החתומים מטה המומים ומזונזעים מגודל הכאב הנורא בשמענו על חילול ד' הגדול הנעשה פעם אחר פעם כאשר אדם שדרכיו רחוקות מתורה ויראת שמים המחנדר בתואר "רב" בנה לו במה ודורש בפני תערובת אנשים ונשים בכל מיני מקומות בזויים וטמאים ופרץ גדר שגדרו ראשונים מה שלא היה מעולם

ומשנה יזרי שמו

אשר לבושחנו וחרפתנו ביזה ומבזה ח"ח גדולים וענקים המרביצים תורה עטרות בענים, ושולח ומחזיק תחת ידו כנופיות של בריונים אנשים ונשים ערב רב, ומעליל עלילות ברשע ומנאץ ומפיץ כזבים בכל מיני שיטות.

הנ"ל הוזמן כמה פעמים לבית הדין אורות מעשי החמורים והנוראיים שא"א להעלותם על הכתב (וד"ל) וסירב לציית לבסק דינם ולהוראתיהם של כל בתי הדין, ואף בחוצפתו הרבה הוסיף חטא על פשע ושלה בריונים ובריוניות מתלמידיו לאיים על הדיינים ורבנים נוספים, ואיכה נעמוד מנגד ונמריש כי אנה אנו באים.

ואף שהזהר כמה פעמים ע"י חכמי הדור שליט"א שנה באיוולתו ושלה אנשים ונשים פרוצות והכו ופצעו את העדים והעדות שבאו להעיד בבית הדין של "העדה החרדית".

והוסיף חטא על פשע ושלה נשים פרוצות והכו ופצעו את נכדיו של מר"ן מאור ישראל פאר הדור והדרו רבנו עובדיה יוסף שליט"א.

לכן באנו לפרסם דעתנו דעת תורה
 כי אדם זה אין לו מקום במחנה עם ישראל החרדים לדבר ד' יש להרחיקו ולגדוהו מכל מקום להוקיעו ולפרסמו ברבים, ואסור לו למסור שיעורים לאנשים וכ"ע לנשים, ומפורש דינו בשו"ע (יד ס' של"ד) **דהמבזה תלמידי חכמים הרי הוא בחרם ונידוי, וזים של המכים מובאר בשו"ע (תומ ס' ת"כ) דהם בחרם הקדמונים.**

ויהי שנוכה שהקב"ה יגדור מרצות עפו ישראל ויסיר חרון אפו מעלינו ויחיה מתגנו קרוש וכא לציון נוואל בב"א.
יהושע מאמאן חבר בית הדין הגדול ראש ישיבת "שוכו בנים"
אליעזר ברלנד ראש ישיבת "תור שלום"
יעקב יוסף רב שכונת "גבעת משה" וראש ביהמ"ד "חזון יעקב"
מאיר מאוז ראש ישיבת "כסא וחמנים" בן ציון מוצפי
בניהו יששכר שמואלי ראש ישיבת "תור שלום" אהרן ירחי רב שכונת "מקור ברוך"

חונד לטוהר המחנה

שחדל לקיים מצוות. בין שני החרמות האלו הוא הוחרם גם בהמבורג ובוונציה. זה הסתיים בהתאבדות. בשלושים שנות חייו הראשונות ניהל דה-קוסטה אורח חיים קתולי בפורטוגל, וקיבל על עצמו עול מצוות רק לאחר שגילה את שורשיו היהודיים והיגר לאמסטרדם. במהלך חייו נדד בין המבורג, אמסטרדם ואוטרכט, ולא מצא את מקומו אף לא באחת מהן. רק הקהילה היהודית העניקה לו את מלוא תשומת הלב ששיווע לה כל כך, אבל היא נקבה במחיר המפולפל של כניעה גמורה לרצונה, ולא נחה דעתה עד שדה-קוסטה עשה עצמו כאסקופה הנדרסת, פשוטו כמשמעו, לרגלי כל חברה. דה-קוסטה כל כך כמה להרגיש שייך, עד שבסופו

מלאכי חבלה יפגעו בו, יהי דרכו חושך וחלקלקות ומלאך ה' רודפו ולא יאבה ה' סלוח לו ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר התורה, בבהלה תצא נשמתו" (מתוך "נוסח החרם" של קהילת פרארה).
 ואכן, הנזקים הנפשיים שהסב החרם היו כבדים. הצרכים האנושיים הבסיסיים של המוחרם - הצורך בשליטה על מהלך החיים, בקשר אנושי ובהערכה עצמית - ספגו מכה אנושה. המוחרם, שהביט בעולם המתנהל בלעדיו, התקשה למצוא משמעות לחייו. במקרה קיצוני ומפורסם, ההוגה ומבקר המקרא אוריאל דה-קוסטה (1585-1640) הוחרם באמסטרדם פעמיים: בראשונה בשל כפירתו בתורה שבעל-פה ובהישארות הנפש, ובשנייה לאחר

בחברה הישראלית הרחבה, לרבות המעגלים האנטי-דתיים המובהקים, תרבות החרם נותרה על כנה. במקום חוק כתוב, מוסד החרם מעצב דרך חשיבה בלתי מודעת המתקשה להשלים עם האחר שמבית, ומובילה לדחיקתו אל השוליים

של דבר הוא התפשר: "טוב לי להתחבר כלפי חוץ עם האנשים האלה, לחקות מעשיהם כקוף בין הקופים". זו אפוא מהותו המורכבת של החרם, שבניגוד להמתה או להגליה, הוא אינו מאפשר להיפטר אחת ולתמיד מן המוחרם, אלא רק מוריד אותו לשולי הקהילה, שם הוא נשחק נפשית בלי הרף, עד אשר, כלשונו של דה-קוסטה, לא נותר ממנו דבר.

בשש-עשרה השנים שחלפו מאז החרמתו הראשונה ב-1624 ועד מותו, חי דה-קוסטה באמסטרדם רוב הזמן בבדידות חברתית כפויה. "שבע שנים ניטשה כנגדי המלחמה ובמשך הזמן הזה סבלתי נוראות כל יאומנו", כתב על החרמתו השנייה (ב-1633), בחיבורו האוטוביוגרפי **דוגמת חיי אדם**. "היו יורקים כנגדי מדי עברם עלי ברחוב והיו מלמדים את נעריהם לעשות כמותם, רק סקול לא יסקלוני, מפני שלזה חסרה להם היכולת". נראה שטקס התרת החרם שעבר דה-קוסטה ב-1639 לאחר שנשבר ונכנע לרצונה של הקהילה, רק הוסיף על הנזק שקדם לו (ראו מסגרת).

שפינוזה, שהוחרם שבע-עשרה שנים מאוחר יותר, לא נשבר, ועזב את הקהילה לבלי שוב. אבל דה-קוסטה לא השתקם עוד נפשית, ושם קץ לחייו דווקא סמוך להסרת החרם עליו. ממילא ברור ש"הצלחתו" של החרם עליו מעידה על החלטתו להישאר חלק מהקהילה שהטילה אותו.

נוכח-נפקד חברתי

החרם נועד לנדות, והנידוי, לא במקרה, נגזר מהשורש נד"ה, המציין גם את אמצעי הבידוד וההרחקה שההלכה קבעה לנשים בזמן הווסת. יתרה מזו, מנגנון הנידוי ההלכתי מגבה את הסנקציות החברתיות בסממנים חיצוניים הפונים לחושים. למשל, האיסור המוטל על המוחרם להסתפר ולהתגלח, האיסור לנעול מנעלי עור והחיוב להיכנס להר הבית כמנהג האבלים בניגוד לכיוון ההליכה של אלפי הולכי הרגל שמסביבו - מסייעים לזהות מרחוק את המוחרם, ואילו האיסורים לכבס ולהתרחץ גורמים לתחושת גועל מריחו ומעוררים רצון עז להתרחק מעליו.

הסוציולוגיה מצביעה על קשר הדוק בין הופעה בציבור ובין כוח חברתי. נראה שחז"ל הבינו היטב את הקשר הזה, ועל כן הטילו במוחרם סימנים ברורים לשינוי במעמדו, המורים לסביבתו מה לחשוב עליו וכיצד לנהוג בו. האיסור על לימוד התורה עם המוחרם אמנם מפליג מן החושים אל השכל, אבל הוא רק מעצים את ההדרה החברתית, כמו האיסור לברך את המוחרם לשלום. הסנקציות המצטברות יוצרות כך מצב ביניים הופך את המוחרם למעין נוכח-נפקד חברתי. על הכרת החכמים באכזריותו של מעמד זה מעידה פרשנותם למונח הארמי לחרם - "שמתא" - כ"שם מיתה".

טקסי הטלת החרם נועדו להשפיל את המוחרם ולתייג אותו כמחרחר ריב, וגם לזעזע את הקהל הנוכח בהם. הטקסיות בהטלת חרמות ובהתרתם מקורה בתלמוד

(בבלי מועד קטן טז ע"א), שם נקבע שעל המוחרם לפרט לפני הציבור את הסיבות להטלת החרם, ומיד אחר כך לספוג מלקות. על ההמשכיות של המסורת אפשר ללמוד משני החרמות המפורסמים מאמסטרדם. הם אמנם התרחשו בנסיבות של העת החדשה, אבל במהותם הם משלימים את המקרה התלמודי המפורסם (בבלי בבא מציעא נט ע"ב) של רבי אליעזר בן הורקנוס, שהוחרם לאחר שחלק על חכמים לגבי טהרתו של תנור טמא שנופץ והורכב מחדש, ואף הודבק עם מלט. רבי אליעזר סבר שהתנור טהור, משום שהטומאה נעלמת עם ניפוצו. חכמים חלקו עליו, אבל הוא סירב לחזור בו, וישב מנודה עד סמוך למותו. סיפור זה הוא מטפורה אירונית למוסד החרם כולו. המורד, מתנגד-המשטר הפוטנציאלי, מנודה דווקא על שום התעקשותו שהמהות, אפילו של עצם דומם, יכולה להשתנות. באמצעות החרם הופך האדם עצמו ל"כלי טמא", מת מהלך, ורבי אליעזר בן הורקנוס, כמו דה-קוסטה ושפינוזה, למד על בשרו שטומאה זו אינה מתבטלת גם אחרי ניפוח הנפש שגורמת להחרמה.

עיון בהלכות אבלות, נידוי וחרם בספרות חז"ל מצביע על קשר הדוק בין חרם ובין מוות, המתקיים כל עוד לא מצא המוחרם קהילה חלופית. ממילא, כדי להימנע מן המוות החברתי ומהנזק ארוך הטווח של החרם, על המוחרם לחפש קהילה חלופית. בנסיבות של הקהילה הימי-ביניימית זה היה בלתי אפשרי. בנסיבות של ימינו למשל ילדים המוחרמים על ידי חבריהם לכיתה, אפשר ואף מומלץ לעבור בית ספר. אלא שגם החרם המודרני לא תמיד מאפשר נתיבי בריחה.

החרם הינוני

עם כל האכזריות שבחרם, אפשר להבין ואף להצדיק מבחינה היסטורית את עלייתו של מוסד זה ביהדות. לאורך דורות הוא היה האופציה היחידה להטלת מרות בנסיבות שבהן איבדה הקהילה את היכולת להפעיל אמצעי אכיפה מן הסוג שעומד לרשותן של מדינות. ועם זאת, קשה להתנגע למוסד הזה ונוח היום לראות בו מעין קוריוז ארכיאולוגי, תזכורת אקזוטית לעבר רחוק, פגום ואף מעוות, שאבד עליו הכלח.

אלא שדי במבט שטחי על החברה הישראלית כדי לחשוף שתרכובת החרם עדיין חיה ונושמת.

ראשית, במחוזות מסוימים של החברה הישראלית ממשיך להתקיים החרם היהודי הקלאסי, במשמעות ההלכתית הצרה שלו, גם אם בלא מרכיביו הטקסיים והאסתטיים. למשל, בשנות התשעים דן בית הדין הרבני בבאר שבע בעניינו של הקבלן יצחק סופר. סופר סירב לקבל את מרותו של בית הדין בתביעה ממונית נגדו, ובית הדין הטיל עליו חרם, ופירט: "אסור לצרפו למניין או לכל דבר שבקדושה, אסור לחנך את ילדיו, חייבים להתרחק ממנו ארבע אמות, ואסור לקברו בבית קברות יהודי". אב בית הדין הורה לפרסם את ההחלטה בבתי הכנסת בנתיבות, וכך נעשה. סופר אכן התקשה למצוא בית כנסת לומר בו קדיש על אמו, ילדיו נרדפו, אנשים

נמנעו מלהתקשר עמו לצורכי עבודה והוא נאלץ לעזוב את עיסוקו קבלן ולעבוד כשכיר.

בחברה החרדית המובהקת עקרון החרם נפוץ אף יותר, ובניגוד לאותו קבלן מנתיבות, קורבנותיו אינם זוכים לעניין מצד הכנסת או בית המשפט העליון.

גם מעבר לתחום חברתי הצר יחסית שבו החרם ההלכתי המסורתי מוסיף להתקיים, נראה שבחברה הישראלית הרחבה, לרבות המעגלים האנטי-דתיים המובהקים, תרבות החרם נותרה על כנה. במקום חוק כתוב, מוסד החרם מעצב דרך חשיבה בלתי מודעת המתקשה להשלים עם האחר שמבית, ומובילה לדחיקתו אל השוליים. יש דתיים שמנתקים קשרים עם בנים ובנות שעזבו את הדת, ויש חילונים שמנתקים קשרים עם ילדיהם שחזרו בתשובה; יש ישראלים שאינם חוצים את הקו הירוק, והיו חרדים שהחרימו את בית החולים הדסה בעטייה של פרשת האם המרעיבה; יש דתיים מודרניים הקוראים להחרמת מוצרים המעדיפים את הכשר הבד"צ על פני הכשר הרבנות, והייתה גם מפלגה שעשתה הון פוליטי מן ההבטחה להחרים את המפלגות החרדיות. מתנגדי התנחלויות עוברים מהשמעת הדעות וההפגנות שהיא חובתם הדמוקרטית, לשבירת מטה הלחם של המתנחלים, ובתוך כך אף נזקקים במפורש לא רק לטרמינולוגיה של החרם הגלותי, אלא גם לארגומנטציה שלו, דהיינו "לבודד את המתנחלים" (אורי אבנרי, **אתר נוש שלום**, 5.9.2009). הם ממשיכים מן המקום שבו הפסיקו מחרימיו של אוריאל דה-קוסטה.

לתרבות החרם הרווחת בישראל יש אמנם מקבילה ביחסים הבין-לאומיים, אבל ככל הנראה אין לה אחר ורע ביחסים הפנימיים שבתוך חברות ותרבויות אחרות. קשה להימלט מן הרושם שיש ישראלים רבים עדיין חוששים מן החולקים עליהם כפי שרבני אמסטרדם חששו מפילוסופים, ומתוך אותו פחד כמעט גנטי מן הסטייה החברתית, הם פונים, על פי רוב באופן בלתי מודע, למנגנון החרם שאבותיהם הפעילו בימי קדם ובימי הביניים. זאת למרות שהעילה ההיסטורית לעלייתו של החרם, דהיינו שקיעת הריבונות היהודית, אינה קיימת עוד. אמנם יש מי שיתנחמו בכך שכמו מחרימים מן הדורות הקודמים, גם הישראלים בסופו של דבר מחרימים דווקא את אלה שהם כן היו רוצים לראות כשייכים. אלא שבמציאות הישראלית המשימה הדחופה איננה ביצור מעמדה של הנהגה קהילתית מתגוננת, אלא הנמכת מחיצות בתוך החברה. ממילא, העברת היעד של החרם מן הפרט ששיבש את סדרי הקהילה הגלותית אל שכבות חברתיות שלמות שמשבשות את סדרי החברה הישראלית כפי שחלקים אחרים בה היו רוצים שתיראה – היא גם אבסורד וגם אסון.

דווקא על היהודים, שבעצמם היו, ועדיין היום, יעד קיבוצי לחרמות, להשתחרר מן המנגנון המורבידי של החרם ולהחליף את הנורמה המתגוננת של דחיקת האחר אל השוליים הגלתיים, בנורמה חדשה, של פינוי מקום לאחר במרכז המגוון של ההווה הישראלית. ■

מוכן ומזומן להיכנע

נכנסתי לבית הכנסת, שהיה מלא גברים ונשים שנקבצו כמו לחזיון-עם, כשהגיעה השעה עליתי על הבמה שעמדה באמצע בית הכנסת לדרשות ולשאר תשמישי קדושה וקראתי בקול רם מעל הכתב את הדברים שחוברו על ידם ושהכילו התוודות, שראוי אני לאלף מיתות בעד כל החטאים אשר חטאתי, על חילול השבת ועל חילול הדת שכל כך הרביתי לחטוא נגדה, עד שדחיתי מעלי אחרים שרצו להספח אל היהדות ושלאות חרטה על מעשי אני מוכן ומזומן להכנע לפקודתם ולמלא את כל מה שיטילו עלי, ועל כל אלה מתחייב אני לבלי לשוב עוד למעללי הרעים האלה.

כשגמרתי, ירדתי מעל הבמה ויגש אלי נשיאם הקדוש וילחש באזני, שאטה הצידה לאחת מהפינות שבבית הכנסת. נגשתי אל קרן הזווית והשמש ציוונו להסיר בגדי מעלי. גיליתי את גופי עד חגורתו ואשים מטפחת על ראשי, חלצתי נעלי מעל רגלי, שלחתי זרועותי ואחו בידי באחד העמודים, ואז יקרב אלי אותו השמש ויקשר את ידי בחבלים אל עמוד הבית. אחרי כן ניגש אלי החזן ויכני על שתי צלעותי ברצועת עור ארבעים חטר אחת מלקות, הכל בדיוק לפי המסורה. מפני שלפי מצוות התורה אסור לעבור על מספר ארבעים מלקות, ומפני שהאנשים האלה הם כל כך דייקנים ושומרי מצוה, נזהרים הם במאד לבלי לעבור על חוק ומצוה. בין המלקות אמרו פסוקי תהלים.

שפינוזה הילד ואוריאל דה-קוסטה, כפי שדמיון אותם הצייר שמואל הירשנברג (1856-1908). "שבע שנים ניטשה כנגדי המלחמה ובמשך הזמן הזה סבלתי נוראות בל יאומנו", כתב דה-קוסטה ערב התאבדותו.

כשנגמר כל זה ישבתי על הקרקע ויקרב אלי איזה דרשן או חכם (כמה מגוחכים הם מנהגיהם של בני תמותה), בכדי להסיר מעלי את החרם, ובפעם אחת נפתח לפני שער השמים שעד עתה היה סגור ומסוגר בעדי ונעל בפני את הסף והדלת, אז לבשתי את בגדי והלכתי

אל אסקופת בית הכנסת, השתטחתי על הקרקע והשמש סומך בראשי, וכל אלה שיצאו את הבית עברו על גופי. כלומר, הרימו רגל ועברו על החלק התחתון של ירכי, כולם כמו שהם, בחורים וזקנים (שום קוף אינו יכול לעשות תנועות יותר חסרות טעם והעוויות יותר מגוחכות). ואחרי שנגמר גם זה ולא נשאר דבר, קמתי מעל הקרקע, והשמש, שכל הזמן עמד בצדי, ניקה אותי מן העפר (בל יגיד נא שום איש שלא התנהגו בי כראוי, הואיל ואחרי המלקות נדו לי ויסלסלו את שערות ראשי) ואלך הביתה.

אוריאל דה-קוסטה, "דוגמת חיי אדם"

בתוך ש'. ברנשטיין, בחזון הדורות, ניו יורק תרפ"ה, עמ' נ"ה-נ"ז